

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/27343>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-27 and may be subject to change.

Bedenkingen bij een beer uit Xanten

J. E. Bogaers

Een recente aflevering van *Hermeneus*, tijdschrift voor antieke cultuur en orgaan van het Nederlands Klassiek Verbond (jg. 55, nr. 3, juli/augustus 1983), is geheel gewijd aan „epigrafiek” (lees: epigrafie). Op p. 235 maken we kennis met de inscriptie van een „berenoppasser”. Deze is te lezen op het voetstuk van een beeld van de — door een beer geflankeerde — god *Silvanus*, dat volgens het opschrift aan die godheid is gewijd door *Cessorinius Ammausius, ursarius leg(ionis) XXX Ulpiae V(ictricis) S(everianae) A(lexandrianae)*, dus tijdens de regering van keizer Severus Alexander (222—235 n. Chr.). Dit votiefgeschenk is gevonden te Xanten-Birten. Het origineel is te bezichtigen in het Regionaalmuseum in Xanten; kopieën zijn aanwezig in het Rheinische Landesmuseum te Bonn en in het Archeologische Park (Colonia Ulpia Traiana) te Xanten.

„Cessorinius Ammausius, afkomstig uit Germania Inferior, diende als berenoppasser (*ursus* = beer; *ursarius*) de dieren in het *vivarium* [p. 233: „dierenpark”] te verzorgen, tot men ze nodig had voor de spelen in het amfitheater. Dat deze job niet zonder gevaar was bewijst zijn wijding aan de god *Silvanus*, de god van de wouden” [sic!].

Daarmee is dan de Xantense berenoppasser (in het Duits: *Bärenwärter*) ook in ons land losgelaten. In 1935 was deze *ursarius* hier nog een berenjager¹. De „*Bärenwärter*” uit Xanten komt men het eerst tegen in een publikatie uit 1918². Van 1960 tot en met 1976 is hij „*Bärenjäger*”³, in 1977 wordt hij „*Bärenfänger*”⁴, in 1978 „*Bärenfänger und Wärter*”⁵, maar in het Regionaalmuseum te Xanten is *Cessorinius Ammausius* (reeds vanaf de ope-

Beeld met beer uit Xanten (foto Rheinisches Landesmuseum Bonn).

ning in mei 1974?) te zien als „Bärenwärter”⁶.

Het woord *ursarius* is naar het schijnt niet bekend uit de antieke literatuur, maar alleen uit de epigrafie. Het komt slechts in drie inscripties voor: CIL (Corpus Inscriptionum Latinarum) XII 533, regel 10 (in een gedicht op een grafmonument te Aquae Sextiae/Aix-en-Provence, Gallia Narbonensis); CIL XIII 5243 (een wijding aan Diana en Silvanus, gevonden in Zürich, Germania Superior; de in het opschrift genoemde *ursari(i)* worden in de Zwitserse literatuur algemeen als „Bärenjäger” beschouwd⁷); CIL XIII 8639 (het beeld uit Xanten-Birten, Germania Inferior).

Als men *ursarius* opzoekt in woordenboeken, dan blijkt dat er steeds de betekenis van berenoppasser aan wordt gegeven⁸. Het is echter de vraag of dit terecht gebeurt.

Cessorinius Ammausius was volgens de inscriptie uit Xanten *ursarius* van de legio XXX Ulpia Victrix; „vermutlich stand er als Zivilist im Dienst der 30. Legion”⁹. Dit ligt geenszins voor de hand. Er is geen reden om er aan te twijfelen dat hij als soldaat in dienst is geweest van het dertigste legioen en als zodanig op een of andere manier bemoeienis heeft gehad met beren. Uit Keulen kennen we een altaar dat gewijd is aan Diana door Q(uintus) Tarquinius Restitutus, centurio van de legio I Minervia te Bonna/Bonn, die zich er op beroemt „dat hij in een tijdspanne van zes maanden vijftig beren heeft gevangen, niet gedood”¹⁰. „Die 50 gefangenen Bären waren wohl für die Spiele bestimmt”¹¹. *Ursarius* moet een technische rang in de Romeinse legioenen zijn geweest. Soldaten in die rang stonden onder de *praefectus castrorum*, de commandant van de legioensvesting, en behoorden tot de *principales* of onderofficieren¹².

In het Romeinse leger had men om twee redenen behoefte aan beren. In de eerste plaats ter wille van de huiden van deze

dieren, die verwerkt werden in de uniformen van bepaalde onderofficieren, in het bijzonder de *signiferi* (vaandeldragers), maar ook de *cornicines* (hoornblazers), de *imaginifer* (de drager van het borstbeeld van de keizer) en de *aquilifer* (de adelaardrager)¹³. In de tweede plaats waren beren nodig voor de *venationes*, geënscepeerde jachtpartijen of gevechten met wilde dieren in amfiteaters. Blijkbaar waren Romeinse militairen de voornaamste leveranciers van dergelijke beesten voor spelen, niet alleen in militaire maar ook in stedelijke amfiteaters¹⁴. Zoals bekend werden de dieren, nadat ze gevangen waren, ondergebracht in omheinde bewaarplaatsen, *vivaria*¹⁵, in afwachting van het ogenblik waarop ze in het amfiteater dienst zouden moeten doen.

Ook de pretoriaanse cohorten van de keizerlijke garde te Rome beschikten over een *vivarium*. Een van de technische rangen bij de pretorianen was die van *custos vivarii*, bewaker of opzichter van de „dierenkooi”. Zo’n functionaris wordt in een inscriptie vermeld te zamen met enige *venatores*¹⁶. „Die Zusammenstellung mit dem *custos vivarii* lehrt, dass es Soldaten sind, die im Fangen wilder Tiere geübt sind”¹⁷.

Uit de legioenen zijn eveneens *venatores* bekend. Deze zouden volgens von Domaszewski (als *principales*, onderofficieren, in een technische rang) „in dem Tierzwinger, dem *vivarium*”, hebben gediend¹⁸, maar het woord *venator* is bezwaarlijk te vertalen met oppasser¹⁹.

Wanneer men de weinige beschikbare gegevens overziet, is het geenszins onwaarschijnlijk dat *ursarii* een speciaal soort *venatores* zijn geweest. Het was hun taak beren te leveren, hetzij rechtstreeks aan het Romeinse leger, dat voor bepaalde uniformen regelmatig berevellen nodig had, hetzij aan *vivaria* om deze dieren te kunnen laten optreden tijdens *venationes* in amfiteaters. *Ursarii* waren dus berenvangers, eventueel berenjagers, maar liever geen berenoppassers.

De gelofte die Cessorinius Ammausius eens aan Silvanus heeft gedaan, is door deze ursarius ongetwijfeld ingelost nadat hij de gevaren van de Germaanse wouden met hun beren en andere wilde beesten had weten te trotseren en met succes was weergekeerd naar de legioensvesting Vetera.

Noten

- 1 A. W. Byvanck, *Excerpta Romana II*, 's-Gravenhage 1935, 388, nr. 898.
- 2 H. Lehner, *Die antiken Steindenkmäler des Provinzialmuseums in Bonn*, Bonn 1918, 101, nr. 214: „Der Bärenwärter (ursarius) hatte die für die Arenaspiele nötigen Bären unter sich. (...) der Waldgott [Silvanus] ist der Beschützer der Bären.”
- 3 H. Hinz, *Xanten zur Römerzeit*, 1ste dr. (29: „Weihestein des Bärenjägers der XXX. Legion, der die Bären für die Kampfspiele im Amphitheater lieferte”) — 6de dr. (31, Abb. 18), Xanten 1960—1976.
- 4 *Archäologischer Park Xanten, Kurzführer 1977*, Köln, 15; zo ook Fr. Drexel, *Die Götterverehrung im römischen Germanien*, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 14, 1922 (1-68), 49. — In de jongste, 4de druk van de „Kurzführer” door het Archeologische Park in Xanten (Köln 1981) blijkt de „Bärenfänger” te zijn vervangen door een „Bärenwärter” (p. 18).
- 5 D. Soechting, *Führer durch das Regionalmuseum Xanten*, Köln/Bonn 1978, 26.
- 6 Zie ook H. G. Horn, *Rheinisches Landesmuseum Bonn. Römische Steindenkmäler 2*, Köln/Bonn (1981), 18 v., nr. 23.
- 7 E. Howald—E. Meyer, *Die römische Schweiz*, Zürich (1940), 277, nr. 261; F. Stachelin, *Die Schweiz in römischer Zeit*, 3de dr., Basel 1948, 468; G. Walser, *Römische Inschriften in der Schweiz*, II, Bern 1980, 168 v., nr. 192.
- 8 Aeg. Forcellini, *Totius latinitatis lexicon*, VI, ed. Prati 1875, 426; K. E. Georges, *Ausführliches Lateinisch-Deutsches Handwörterbuch*, 8ste dr., II, Leipzig 1918, 3318; *Oxford Latin Dictionary*, VIII, Oxford 1982, 2108.
- 9 Horn 1981 (n. 6), 18.
- 10 H. Devijver, *Hermeneus* 55, 1983, 233 (over CIL XIII 12048).
- 11 Br. en H. Galsterer, *Die römischen Steininschriften aus Köln*, Köln 1975, 15, nr. 14.
- 12 A. von Domaszewski—Br. Dobson, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, 2de dr., Köln/Graz 1967, XV v., 45 vv. en 49.
- 13 R. W. Davies, *The Supply of Animals to the Roman Army and the Remount System*, *Latomus* 28, 1969 (429—459), 456 met n. 2.
- 14 Zie over „le service impérial des *venationes*” G. Lafaye in: Ch. Daremberg—E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, V, 706 b, s.v. *venatio*.
- 15 Vgl. H. Devijver, *Hermeneus* 55, 1983, 233 v. (over CIL XIII 8174 = Galsterer 1975 (n. 11), 15, nr. 15).
- 16 CIL VI 130.
- 17 Von Domaszewski-Dobson 1967 (n. 12), 25 v.
- 18 Von Domaszewski-Dobson 1967 (n. 12), 46 en 49; nr. 67.
- 19 Deze *venatores* („jagers”) mag men — als legioenssoldaten — ongetwijfeld niet identificeren met *bestiarii*, *gladiatores* of *venatores* die tijdens *venationes* in amfitheaters met wilde beesten hadden te vechten.

Berg en Dalseweg 150,
6522 BZ NIJMEGEN